X. Gamybos ir gavybos vietos
Manufacturing and Mining Sites

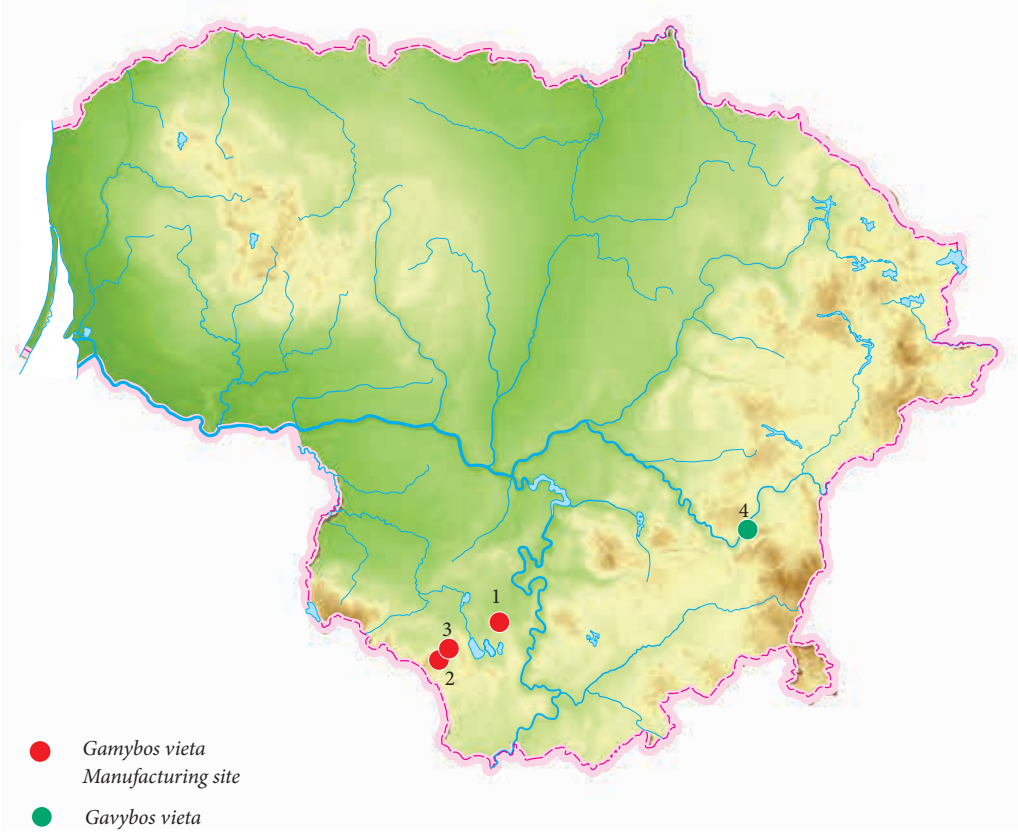

1. *Cibiliekai (žr. II)*
2. *Dzūkai (žr. II)*
3. *Mikniškiai (žr. II)*
4. *Vilnius*

Andrius Šležas

Vingrių gatvės šaltiniai

2021 m. Vilniaus senamiestyje (UK 16073), Vilniaus senojo miesto ir priemiesčių archeologinės vietovės (UK 25504) aplinkoje bei Vingrių šaltinių vandenvietės vietoje (UK 30598) buvo tęsiami Vingrių gatvės rekonstrukcijos darbai ir 2020 m. pradėti archeologiniai tyrimai. Po V. Veževičienės atliktų žvalgomųjų tyrimų iškasus 14 2x2 m dydžio šurfų (*ATL 2020 metais*, 2021, p. 535–537), rekonstruojamos teritorijos aplinkoje toliau vykdyti papildomi žvalgomieji ir detalieji tyrimai bei žvalgymai. Jų metu bendrai ištirtas 5570 m^2 dydžio plotas (1 pav.), fiksuotas XVII–XX a. kultūrinio sluoksnio horizontas, atidengtos XVII–XIX a. mūrinės struktūros ir medinės konstrukcijos – vandentiekio tinklų bei rezervuarų fragmentai. Atlikti bioarcheologiniai ir zooarcheologiniai, archeologinės medienos dendrochronologiniai tyrimai bei architektūros natūriniai tyrimai.

Senasis Vilniaus vandentiekis oficialiai egzistavo nuo 1501 m., kai Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras dominikonų vienuolynui padovanojo Vingrių šaltinius, suteikdamas teisę tiekti vandenį miestelėnams. Iš pradžių vandentiekis buvo gravitacinis – vanduo iš šaltinių savaime tekėjo senamiesčio link: pradžioje upeliu, vėliau – nuo XV–XVI a. nutiestos medinių vamzdžių linijos, prie šaltinių įrengti rezervuarai. 1870–1882 m. tvarkant tuo metu labai apleistą vandens tiekimo sistemą įrenginėti nauji rezervuarai. Tarybiniu laikotarpiu šaltiniai nudrenuoti, jų vietoje įrengti požeminiai rezervuarai, skirti gatvių ir gėlynų laistymui. Nuo Vingrių šaltinių dabartinės Pylimo gatvės link šiuo metu eina bevardis skersgatvis, kurio vietoje iki XIX a. II pusėje buvo Vingrių šaltinių vaga. Į vandentiekio vamzdžius nepatekęs vanduo tekėjo atvira srove link miesto sienos, Trakų

1 pav. Situacijos planas: 1 – žvalgomieji tyrimai; 2 – detalieji tyrimai; 3 – žvalgymai. A. Šležo brėž.

Fig. 1. Situation plan: 1 – field evaluations; 2 – excavations; 3 – field surveys.

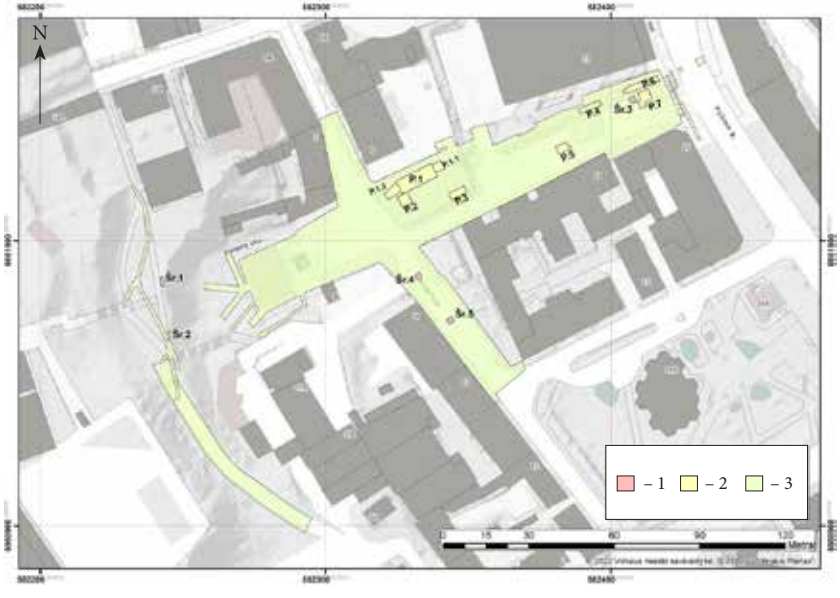

2 pav. Perkasa 1 pasiekus įžemį; PR sienelėje ties laipto kraštu – buvęs medinis vandentiekis. S.Rutkovskio nuotr.

Fig. 2. A former wooden water pipe in the SE wall of Trench 1 after reaching sterile soil at the edge of the stairs.

3 pav. Perkasa 4 – atidengtos mūrinės struktūros bei krosnies dalis. A. Šležo nuotr.

Fig. 3. Masonry structures and part of a stove uncovered in Trench 4.

vartų ir toliau į senamiestį. Upelis XIX a. buvo vadinamas Kačerga. XIX a. viduryje dalį šio bevardžio skersgatvio teritorijos nusipirko J. Stefanovkis, kuris 1852–1858 m. pakeitė upelio vagą – pastūmė ją į Š (MO muziejaus link) bei užsuko pusapvaliu kampu į dabartinę Pylimo gatvę. Upelis taip pat kanalizuotas, o švarus vanduo vamzdžiais nuvestas į J. Stefanovskio pirtį (dabar Pylimo g. 19).

Patys Vingrių šaltiniai ir nuo jų link dabar Pylimo gatvės nusidriekusi upelio vaga menkai tyrinėta – jos vietoje 2006 (S. Sarcevičius, L. Kvizikevičius) (*ATL 2006 metais*, 2007, p. 438–441) ir 2020 m. (V. Veževičienė) vykdyti žvalgomieji tyrimai, pavieniai mažai informatyvūs žvalgymai. Jų metu tirti XVII–XX a. kultūrinio sluoksnio horizontai, fragmentiškai atidengti medinio vandentiekio tinklai. Išsamesni tyrimai vyko aplinkiniuose sklypuose. Į R nuo vandenvietės (Vingrių šaltinių) archeologai yra aptikę ne vieną medinio vandentiekio trasą. Pylimo 17, buvusio „Lietuvos“ kino teatro teritorijoje, statant MO muziejų, aptiktos 3 skirtingų laikotarpių medinių vandentiekių atkarpos (M. Remenčiūtė, L. Girlevičius) (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 427–435). Dažniausiai vamzdžiai buvo įkasami į žemę, tačiau XVIII a. nutiestas antžeminis vandentiekis. Kas 4–7,5 m vamzdynas buvo paremtas iš 1x0,8 m dydžio plytų išmūrytomis atramomis, kurių tąsa V kryptimi atidengta ir 2021 m. tyrimų metu.

Papildomai tirti 5 šurfai, iš viso 18 m^2. Du šurfai tirti rekonstruojamos teritorijos V dalyje, šlaito nuo Mindaugo gatvės iki Vingrių gatvės vietoje, dar du – važiuojamojoje Vingrių gatvės dalyje, vienas – R pusėje prie Pylimo gatvės. Visuose šurfuose fiksuoti maišyti grunto horizontai, šlaito vietoje – sudaryti jų formavimo metu. Įžemis, geltonas smėlis, grąžtu pasiektas nuo 3,7–4,2 m gylio. Važiuojamojoje Vingrių gatvės dalyje tirti 1,5–3 m storio maišyto grunto horizontai su XVII–XIX a. buitinės ir statybinės keramikos šukėmis. Nustatyta, kad pirminis reljefas žemėja Š kryptimi, buvusios šaltinių vagos link. Ties Pylimo gatve tirtame šurfe fiksuoti maišyti grunto horizontai, suformuoti XIX–XX a. pradžioje, galbūt įrenginėjant naujas medinio vandentiekio trasas. Juose rasta pavienių XVII–XX a. buitinės ir statybinės keramikos radinių, stiklinių dirbinių – butelių. Įžemis, geltonas smėlis, pasiektas nuo 3,45 m gylio.

Detaliųjų tyrimų metu tirtos 9 perkasos, iš viso 201 m^2 plotas. Centrinėje Vingrių gatvės rekonstrukcijos dalyje fiksuotas iki 1,5–2 m storio XVIII a. kultūrinis sluoksnis su XVII–XVIII a. radiniais (perkasos 1–3), įžemis šioje dalyje pasiektas 3,5–4 m gylyje. Perkasoje 1 PV sienelėje, nuo H_{abs} 115,10 m aukščio altitudės

4 pav. Perkasa 6 – skirtinguose gyliuose atidengti mediniai vandentiekio vamzdžiai, orientuoti buvusių Trakų vartų link. A. Šležo nuotr.

Fig. 4. Wooden water pipes oriented towards the former Trakai Gate that were uncovered at different depths in Trench 6.

5 pav. Atidengti buvusios vaško liejyklos pamatų fragmentai tarp Vingrių g. 9 ir 11 sklypų. A. Šležo nuotr.

Fig. 5. Foundation fragments from the former wax foundry that were uncovered at the junction between Vingrių St. 9 and 11.

6 pav. Atidengtas medinis vandentiekio rezervuaras ir Vingrių šaltiniai. S. Rutkovskio nuotr.

Fig. 6. The uncovered wooden water reservoir and source of the Vingriai.

atidengtas sutrūnijęs medinis vandentiekis su geležinėmis movomis, datuojamas XVIII a. (2 pav.). Perkasoje 4 atidengta gamybinė krosnis bei galbūt buvusio pusrūsio grindų lygis (3 pav.). Dalis struktūrų atidengta 2017 m. tyrimų metu (M. Remenčiūtė). Perkasoje 5 atidengta XVIII a. antžeminio vandentiekio kolona, jos apačia pasiekta ties H_{abs} 112,36 m aukštyje. Perkasose 6 ir 7, esančiose prie Pylimo gatvės, įvairiuose gyliuose atidengti mediniai vandentiekio vamzdžiai (nuo 1,5 m iki 3,5 m gylyje) (4 pav.), o jų perkasimų nepažeistose vietose tirtas XVII–XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontas. Įžemis pasiektas 3,5–4 m gylyje.

Žvalgymai vykdyti apie 5370 m^2 plote, didžioji dalis – paviršiaus dangų rekonstrukcijos bei naujų takų įrengimo vietose, kur gilintasi iki 60–90 cm. Stebėti grunto horizontai suformuoti XIX–XX a. Važiuojamojoje Vingrių gatvės dalyje po asfaltu atidengtas XX a. akmenų grindinys. Žvalgymų metu atidengtos XVIII–XIX a. mūrinės struktūros, kurios paliktos *in situ*, tarp jų ties Vingrių gatvės sklypų 9–11 riba

7 pav. Geležinė medinio vandentiekio vamzdžio mova. L. Kajotos nuotr.

Fig. 7. An iron coupling for wooden water pipes.

atrasti ir buvusios vaško liejyklos pamatai (5 pav.). Inžinerinių tinklų įrengimo vietose žvalgymai vykdyti iki projektinio 0,9–3,5 m gylio, čia fiksuoti XIX–XX a. suformuoti sluoksniai. Vingrių vandenvietės aplinkoje, centrinėje rekonstruojamos teritorijos dalyje, demontavus betoninį XX a. vandens rezervuarą, atidengti fragmentiškai išlikę mediniai rezervuarai, sudaryti iš pušinių tašų (6 pav.). Pylimo–Vingrių gatvių aplinkoje žvalgyti XIX a. pradžios – XX a. perkasimai, suformuoti įrenginėjant medinius vandentiekio vamzdžius bei modernius inžinerinius tinklus. Perkasimuose aptikta XVII–XIX a. buitinės keramikos fragmentų, numizmatinės medžiagos, atidengti fragmentiškai išlikę mediniai vamzdžiai, kurie apsaugojus užkasti. Medinių vamzdžių kryptis orientuota į buvusių Trakų vartų pusę.

Tyrimų metu inventorinti 1133 radiniai, iš kurių 62 yra ypatieji. Daugiausia tai XVI–XVIII a. buitinės ir statybinės keramikos, būdingos Vilniaus senamiesčio kultūriniams sluoksniams, šukės: plokštinių arba karnizinių koklių, dengtų žalia glazūra bei puoštų kesonais, treliažu, augaliniais motyvais, kiliminiais raštais, fragmentai; neglazūruotų arba dengtų žalia glazūra dubeninių koklių fragmentai; virimo puodų dalys, Kielcų keramikos puodynių šukės, puodynių, dengtų žalia arba ruda glazūra, fragmentai, buteliukai bei geležinės medinio vandentiekio vamzdžių movos (7 pav.). Iš numizmatinių radinių dažniausiai aptikta LDK ir Lenkijos Karalystės Jono Kazimiero šilingų, taip pat Rusijos imperijos Aleksandro II kapeikų, sidabrinis Frydricho II (Prūsija) grašis. Rasti keli kaolino pypkių fragmentai, žalvarinių sagų, muškietos šratų bei žiedų. Visi radiniai perduoti LNM.

The Springs on Vingrių Street

In 2021, excavations, field evaluations, and surveys, totalling 5570 m^2 overall, at the site of Vingriai springs and the former streambed in Vilnius (Figs. 1–2) revealed 17th–19th-century masonry structures (Figs. 3, 5) and wooden structures, i.e., water pipes (Figs. 4, 7) and a water reservoir (Fig. 6) as well as 17th–20th-century cultural layer horizons containing sherds of household and structural ceramics characteristic for that period.